

5. https://stuki-druki.com/aforizm_Vezhlivost.php
6. <https://rg.ru/2011/02/04/police.html>

МРНТИ 16.21.55

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.12>

Есенова Қ.Ө.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ЖАҚСЫ ӨМІР ЖАҚСЫ ОЙЛАРДАН БАСТАЛАДЫ...

Аңдатпа

Мақалада қазақ тіл білімінің дамуына, қазақ сөзінің қорын кеңейтуге қазақ сөзінің қуатын мен өміршендігін зерттеуге елеулі үлес қосып келе жатқан лингвист-ғалым, лингвомәдениеттанушы, филология ғылымдарының докторы, профессор Жамал Айтқалиқызы Манкееваның ғылыми тұжырымдарына талдау жасалады. Жамал Айтқалиқызы - қазақ лексикологиясы мен этнолингвистикасының негізін қалаушы Ә.Қайдар, М.Балақаев, І.Кенесбаевтардың ізін жалғастырушы тұлға. Ғалымның зерттеулері қазіргі лингвомәдениеттанушы, этнолингвист мамандар даярлауда кеңінен қолданылатын сұранысқа ие еңбектер қатарынан табылып отыр. Ж.Манкееваның сөз бойындағы мәдени мағынаны айқындаудың тәсілдері мен этнолингвистикалық талдау үлгілері арқылы бүгінгі күні қазақтың сөздік қорындағы бірқатар тіл бірліктерінің жаңғырғанын, таныла бастағанын байқаймыз. Мақалада ғалым ұсынған талдау үлгілері таныстырылады. Сондай-ақ, ғалым Ж.Манкееваның шәкірт дайындау, ғылыми кеңес беру әдістері, рухани болмысы, ғалымдық әлемі жайында пікір ұсынылады. Ғылымды зерттеп қана қоймай, шәкірт дайындап, ғылыми ізді одан әрі жалғастыру, қазақ этнолингвистикасы мен лингвомәдениеттану саласының зерттелуін кеңейту мүддесіндегі ұстанған бағыттары туралы айтылады.

Түйін сөздер: ғалым әлемі, ұлттық сана, лингвомәдениеттану, этнолингвистикалық талдау, тұлға

Esenova K.¹

¹ Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

A GOOD LIFE STARTS WITH GOOD THOUGHTS ...

Abstract

The article analyzes the scientific conclusions of the linguist-scientist, linguoculturologist, doctor of philological sciences, professor Zhamal Aitkalieva Mankeeva, who made a significant contribution to the development of Kazakh linguistics, expanding the Kazakh vocabulary and studying the potential and vitality of the Kazakh word. Zhamal Aitkalieva is a follower of the founders of Kazakh lexicology and ethnolinguistics A. Kaidar, M. Balakaev, I. Kenesbaev. The scientist's research is one of the most significant works in the training of modern linguists and ethnolinguists. We see that a number of linguistic units in the Kazakh lexicon have been revived and modernized today with the help of Zh. Mankeeva's methods of ethnolinguistic analysis and methods for determining the cultural meaning of words. The article presents samples for analysis proposed by the scientist. The article also offers an opinion on the training of personnel, on the apprenticeship of the scientist Zh. Mankeeva and on the valuable methods of scientific consulting. It tells not only the study of science, but also the priorities of the continuation of scientific research, the expansion of research in the field of Kazakh ethnolinguistics and linguoculturology in the direction of the scientist Zh. Mankeeva.

Key words: the world of the scientist, national mind, cultural linguistics, ethnolinguistic analysis, personality

Есенова К.О.¹

¹ Казахский Национальный педагогический университет им. Абая,
Алматы, Казахстан

ХОРОШАЯ ЖИЗНЬ НАЧИНАЕТСЯ С ХОРОШИХ МЫСЛЕЙ ...

Аннотация

В статье анализируются научные выводы лингвиста-ученого, лингвокультуролога, доктора филологических наук, профессора Жамал Айткалиевны Манкеевой, внесшей значительный вклад в развитие казахского языкознания,

расширение казахского словарного запаса и изучение потенциала и витальности казахского слова. Жамал Айткалиевна - последователь основоположников казахской лексикологии и этнолингвистики А.Кайдара, М.Балакаева, И.Кенесбаева. Исследования ученого являются одними из самых весомых трудов в подготовке современных лингвистов, этнолингвистов. Мы видим, что ряд языковых единиц в казахской лексике возрожден и модернизирован сегодня с помощью методов Ж. Манкеевой: этнолингвистического анализа и методов определения культурного значения слов. В статье представлены образцы для анализа, предложенные ученым. В статье также предлагается мнение ученого Ж. Манкеевой по вопросам подготовки кадров, ученичестве и ценных методах научного консультирования. Рассматриваются вопросы не только изучения науки, но и приоритетах продолжения научных исследований, расширения исследований школы Ж.Манкеевой в области казахской этнолингвистики и лингвокультурологии.

Ключевые слова: мир ученого, национальный разум, лингвокультурология, этнолингвистический анализ, личность

Кіріспе. Дүниежүзі халықтарының арасында өзіндік орны бар, сан ғасырлық тарихы бар түркі халықтарының ортақ құндылығы – тілі. Этнос тарихының қаншалықты терең екендігін, әр дәуірде ұстанған саясатын табиғи – климаттық жағдайларға байланысты қалыптасқан салт-дәстүрлерін әлеуметтік психологиялық жүйесін танытатын да сол- тіл. Қай елді зерттеуге, танып-білуге ниет етсек, ең алдымен оның тіліне назар аударамыз. Себебі тіл – халық өмірінің айнасы. Яғни, халықтың бүкіл тұрмыс-тіршілігі, принциптері, көршілерімен қарым-қатынас жасаудағы саяси жүйесі – барлығы оның тілінде көрініс табады ақиқат. Әсіресе белгілі бір тарихи кезеңде орын алған, кейін қоғамдық - әлеуметтік ахуалға байланысты қолданыстан шыққан немесе тіптен ұмытылып кеткен заттар мен ұғымдардың атаулары сол тілде сақталады. Сондықтан тіл тарихын зерттеуді мақсат еткен ғалымдардың ұтары мол. Оның ішінде түркі тілдерінің табиғи болмысын танытатын есте жоқ, ескі замандағы күйінен хабар беретін байырғы түбірлерді зерттеу, оны тіл біліміндегі аса күрделі әдіс – тәсілдерді қолдана отырып, жаңғыртуға екінің бірінің жүрегі дауаламайтыны да рас. Осындай қадамға тәуекел еткен академик І.Кенесбаев, Ғ.Мұсабаев, Ғ.Айдаров, Н.Сауранбаев, Ә.Қайдаров, Р.Сыздық, Ш.Сарыбаев, Е.Жанпейісов, С.Омарбеков, Т.Жанұзақов, О.Нақысбеков, Б.Әбілқасымов сынды аға буын ғалымдардан өнеге алып, түркітану мектебінің белді ғалымы атанған Жамал Айтқалиқызы Манкеева болғаны тектен тек емес-ау, сірә? Ғылым мен білімге қатаң талап қойылған кеңес кезінде қазақтың тұңғыш университетінде білім алған, оны А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институтында шындаған, Мәскеудің ең бай кітапханасындағы еңбектермен танысып, түркітанушылардың озық тәжірибесін бойына сіңірген жас зерттеуші «Қазақ тіліндегі етістік негізді байырғы түбірлер реконструкциясы» тақырыбындағы кандидаттық диссертациясын қорғаған болатын. Профессор Ж.Манкееваның «қазақ тіліндегі байырғы түбірлерді жаңғырту» атты монографиясы қазірге дейін жоғары оқу орындарында оқыталатын тіл тарихы, тарихи грамматика, тарихи морфология, түркі тілдерінің салыстармалы грамматикасы сияқты негізгі пәндерді оқытуда кеңінен пайдаланылып келеді. Сондай-ақ, түбір мәселесіне назар аударған қай зерттеуші болса да аталмыш еңбекті айналып өтпейді. Бұл профессор Ж.Манкееваның құрылымдық-жүйелік және тарихи салыстырмалы парадигмада жүргізген іргелі зерттеуінің қомақты нәтижесі.

Зерттеу материалы. Әдістемесі. Уақыт өтуімен тоқтаусыз дамыған тіл білімі ендігі жерде танба мен оны қолданушы арасындағы байланысқа назар аударып, прагматикалық бағытта дами бастады. Осы тұста тілдік бірліктерге бір заттың немесе ұғымның атауы ретінде ғана қарамай, сол зат пен құбылысқа байланысты күллі ақпаратты таңбаға сыйдыра білген. Халықтың даналығына жігі назар аударатын уақыт келді. Бұл тіл білімі тарихында антропоэлекті парадигма деген атауға ие болды. Осы тұста этностың баға жетпес байлығы – тілін үлкен екі топқа бөліп зерделеу жолға қойылды. Ғалым қазақ этнолингвистикасының негізін салған ұстазы Академик А.Қайдарың ізімен мәдени лексиканың тарихи қабаттарын, оның ішінде қыпшақтық қабатын, этномәдени атауларының танымдық негіздерін тереңірек зерттеуді мақсат етті. Жылдарға созылған үздіксіз ізденіс нәтижесінде қазақ тіл білімінің қорына «Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері» [1], «Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері» [2], «Қазақ тіліндегі тарихи туынды түбірлерді жаңғырту» [3] деп аталатын монографиялары қомақты үлес болып қосылды.

Ғалым тіл тарихын зерттеудегі тәжірибесін ұтымды пайдалана отырып, қазақ сөздік қорындағы көптеген көнерген сөздердің этимологиясын ашқан. Қазақтың ұлттық сана сезімі мен дүниетанымын жан-жақты ашу үшін ғалым бай ауыз әдебиетіміздің материалына жүгінеді. Атап айтқанда халық игілігіне айналған бесік жырлары, мақал-мәтелдері, сияқты фольклордың сан саласын құрайтын шығармаларында кездесетін мәдени сипаттағы лексемалардың семантикалық әлеуетін барынша ұтымды пайдалана білді. Заттық мәдени лексикаға жататын қандай атауды қарастырса да Ж.Манкеева алдымен оның тарихына үңіліп, диахрондық аспектіде зерделейді. Содан кейін ғана сол атауға байланысты қазіргі тіл ұстанушының санасында қалыптасқан суретке үңіліп, танымдық сипаттамасын жасайды. Бұл материалдық мәдениет саласына жататын кез келген атаудың менталдық жүйесіндегі орнын барынша нақты көрсетуге септігін тигізеді.

Нәтижелер. Қалай десек те, профессор Ж.Манкееваның докторлық диссертациясындағы талданған: *жанторсық, көнек, саба, түбек, аяққап, асадал, бал сауыт, бал қасық, жуқаяқ, құты, піспек, пышақ сап, шай сауыт, тегене, астау, қымыз ожау, шам қойғыш, қоржын, сапсалғы*, т.б. сөздер келер ұрпаққа халқымыздың өткен өмірінен, тұрмыс тіршілігінен мол ақпарат беретін тілдік деректер болып қала бермек. Сондай-ақ, жеті қазынаның бірі - *құмайтазы* мен *тұлпарға* қатысты мәліметтер, *көкпар* ұлттық ойыны, жана түскен келінге, жана туған

нәрестеге, жалпы қуаныштың белгісі ретінде *шашылатын* – *шашу* т.б. сияқты этномәдени атауларға жасалған этнолингвистикалық талдау да ғалым еңбегінің құндылығын арттыра түседі.

Ж.Айтқалиқызын осындай этномәдени мазмұны бай сөздерді қағаз жүзінде ғана жұмсамай, өмірде, күнделікті тұрыста қолдануға тырысатын ұлттық байлығымызды жастарға насихаттауды да парызым деп санайтын нағыз ұлтжанды тұлға ретінде танымыз. Жаһандану аясында сандаған өзгерістерге ұшырап, өзіндік бет – бейнемізден ажырап қалу қаупі туындаған кезде де Жамал апайды қазақ қызына тән қарапайым болмысын сақтай білген, айналасына көркем мінезімен үлгі бола білген, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсете отырып, қандай жағдай болса да әдептілігін сақтаған қалпында жоғары деңгейде қала білген дана қазақ әйелі десек қателеспейміз. «Кең болсаң, кем болмайсың» деген қазақы ұстанымды ту еткен ғалым апамызға жаратқан өзі сияқты ұлтжанды, білімді, парасатты, саналы ғұмырын ғылым-білімге арнаған азаматты серік егуді жазыпты. Өмірде де, ғылымда да жол тоғысқан жарасымды жұп қазақ руханиятының кең арналы қос өзені іспеттес тіл білімі мен әдебиеттану ғылымында сандаған шәкіртті тәрбиелеп, өзіндік мектебін қалыптастырды. Бүгінде еліміздің түкбір-түкбірінде білім беру саласында жемісті еңбек етіп жүрген жас зерттеушілер мен ұстаздар үлкен өмірге дәл осы азаматтардан жолдама алғанын мақтан тұтады.

Талқылау. Тіл білімі институтының табалдырығын алғаш аттағанымда қазақ ғалым қыздарының көшбасында тұрған ұстазым Академик Р.Сыздықтан кейін жол көрсетіп, жөн сілтеген алдыңғы буын өкілі ретінде Жамал апайдың орны мен үшін ерекше! Мен таныған жиырма жылдан астам уақытта Жамал Айтқалиқызы жауапкершілігі өте жоғары ғылыми қызметкер, өкшесін басып келе жатқан жастарға ақылын айтып, олардың бөліскен сырын сақтай білетін дос, қашан да көмегін аямай демеп жіберуге, тырысатын жанашыр әріптес, менің білгенімді өзгелер де білсін деген оймен ақыл-кеңесін беруден шаршамайтын кең пейілді мейірімді жан ретінде санамнан нық орын алды. «Адамның басшысы - ақыл, жетекшісі – талап, жолушысы – ой, жолдасы – кәсіп, қорғаны – сабыр, қорғаушысы – мінез, сынаушысы – халық» деген саққұлақ бидің сөзін назарға алсақ, профессор Ж.Айтқалиқызының бойынан осы ұғымдардың қай-қайсысы да табылады. Қарап тұрсақ, ғылымда жүрген қазақ қыздары баршылық. Әрқайсысының ғылымға қосқан үлесі де әртүрлі, өз жол бар, өзіндік орны бар. Жамал Айтқалиқызының өзіндік ерекшелігі ретінде оның ешқашан қызбалыққа салынбайтын, әр сөзін ойланып айтатын ұстанымдылығы, кісінің көңіліне қарай білетін бияздылығы, қай істе де «әліптің артын» бағуды жөн көретін сабырлылығы қай қайсымызға да үлгі болар ерекше қасиеттері дер едік.

Ешқашан кісінің сыртынан жаман сөз айтпайтын Жамал апайдың өмірлік кредосы ұлы Абайдың «Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп...» деген өсиетімен толық үндеседі. Мұндай ұстанымды жүрегі кең адам ғана тандаса керек... Айналасындағы адамдарды кәрі - жас деп бөлмейтін, ешкімді жатырқамайтын мінезі кісіліктің биік сатысына жеткендігін көрсетеді. Жамал Айтқалиқызы – жан жағына шуағын шашып жүретін, ешкімнен көмегін аямайтын, айналасына үнемі жақсылық жасап, өзгелерден де тек игілік күтетін, жақсы хабарлардың жаршысы болуға жаны құмар жан. Сондықтан да «Жақсы өмір жақсы ойлардан басталады» демекші, ғалымның өмірі әрдайым жақсы жаңалықтарға толы болса керек...

Жамал Айтқалиқызы қандай ортада болса да айналасындағы адамдардың бойынан жақсылықтың нышанын іздейтін, кім кімнің де кішкентай болса да жетістігін көріп, бағалай білетін ел алдында мерейін өсіруге тырысатын, жақсылыққа жаны құмар жан. Кісінің көңілін көтеретін бірауыз жылы сөзді айта білген адамның өзі де айналасындағылардың ыстық ықыласына бөленетінін осы Жамал апайдың ортасынан көрдік. Әсіресе өзінен кейінгі жастардың қандай да бір талантын, бейімділігін, ақындығын, өнерпаздығын дәріптеп, әрқайсысының қиялына қанат бітіретін, талабын шындайтын, қуаттандыратын, қысқасы қазіргіше айтқанда, «мықты мотивация» бере білетін ақылшы ұстаз. Ғылым ордасына имене қадам басқан жастар Жамал апайдың мектебінен өткенде қанаттанып өзіне деген сенімділігі артып, ғылымға қандай да бір үлес қосатын еңбегін жазып, саналы өмірге жолдама алғандай болатын. Ғалым апамыздың сыртқы сұлулығына тәнті болған жұрт оның ішкі бай рухани әлемімен танысқанда толық үйлесімділікті көріп, риясыз көңіліне іңкәр болады. Мен де апайды ғалым ұстаз ретінде және жанашыр дос ақылшы апа ретінде үлгі тұтамын және ерекше құрметтеймін.

Қорытынды. Бір кезде ғылым ордасында басталған таныстығымыз жылдар өте келе әдемі сыйластыққа ұласып, бүгінде тонның ішкі бауындай туысқандық қарым-қатынасқа айналды. Отбасымызда қандай қуанышты жағдай болса да Зейнол ағай мен Жамал апай – төрімізден табылатын сыйлы қонағымыз. Өмірімде осындай ақкөңіл, кең пейілді, жанмен жолымды тоғыстырған ұстазым, ардақты анам, іспеттес болған Рәбиға Сәтіғалиқызына алғысым шексіз! Сан салалы бұраланы көп өмір жолымда қазақтың осындай біртуар қызы бастаған көшке ілескеніме, үлгі тұтып, бой түзейтін апаларымыздың бар болғаны үшін тағдырыма ризамын! Ғылымда бергеніне берері мол кемел жасқа жетіп отырған Зейнол Ғабден Қабиұлы мен Жамал Айтқалиқызына мықты денсаулық, қажымас қайрат, ғылыми шығармашылық табыс және ұзақ та баянды ғұмыр тілейміз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. – Алматы: Жібек жолы, 2008.- 353 б.
- 2 Манкеева Ж.А. Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері. - Алматы: Арыс баспасы, 2010. -520б.
- 3 Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі тарихи туынды түбірлерді жаңғырту. - Алматы, 2010ж. - 289б.

References:

1. Mankeeva J.A. *Qazaq tilindegi etnomädeni ataularдың tanymdyq negizderi.* –Almaty: Jibek joly, 2008.- 353 b.
2. Mankeeva J.A. *Qazaq til bilimnıñ özekti мәseleleri.* - Almaty: Arys baspasy, 2010. -520b.
3. Mankeeva J.A. *Qazaq tilindegi tarihi tuyndy tübirlerdi jañğyrtu.* - Almaty, 2010j. - 289b.

MPHTI 001. 895

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.13>

Yeshimbetova Z.,¹ Kulekenova Zh.²

^{1,2}Kazakh National Pedagogical University after Abay,
Almaty, Kazakhstan

STRATEGIES TO DEVELOP STUDENTS' READING COMPREHENSION SKILLS

Abstract

The article considers the problems of developing students' reading comprehension skills in learning a foreign language. Reading is the most important skill in English language in comparison with other language skills in acquiring language. If students are good at reading, they will be good at other language skills (writing, speaking, and listening). For this reason teachers of English language should focus on this skill and know strategies to develop this skill, how to work on it, how to improve learners' reading skills and how to organize the process of acquiring the language at the lessons while working with the text. The main stages of working at reading text and activities to develop learners' reading comprehension are suggested in the article.

Keywords: language skills, reading comprehension, stages of reading, reading strategies, improve reading skills, activities

Ешімбетова З.Б.,¹ Кулекенова Ж.Г.²

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУДЫ ДАМУЫ СТРАТЕГИЯСЫ ТҮСІНУ ДАҒДЫЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада студенттердің шет тілін үйрену кезінде оқуды түсіну дағдыларын дамыту мәселелері қарастырылады. оқу-бұл ағылшын тілін меңгерудегі басқа тілдік дағдылармен салыстырғанда ағылшын тіліндегі ең маңызды дағды. Егер оқушылар жақсы оқи алатын болса, олар басқа тілдік дағдыларды да жақсы меңгереді (жазу, сөйлеу және тыңдау). Осы себепті, ағылшын тілі мұғалімдері осы дағдыға назар аударып, осы дағдыларды дамыту стратегияларын, онымен қалай жұмыс істеу керектігін, оқушылардың оқу дағдыларын қалай жақсартуға болатындығын және мәтінмен жұмыс жасау кезінде сабақтарда тілді меңгеру процесін қалай ұйымдастыруға болатындығын білуі керек. Мақалада мәтінді оқу кезіндегі жұмыстың негізгі кезеңдері және оқушылардың оқығанын түсінуді дамыту шаралары ұсынылады.

Түйін сөздер: тілдік дағдылар, оқуды түсіну, оқу кезеңдері, оқу стратегиялары, оқу дағдыларын жетілдіру

Ешімбетова З.Б.,¹ Кулекенова Ж. Г.²

^{1,2}Казакский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

ПОНИМАНИЕ СТРАТЕГИЙ СТУДЕНТОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы развития у студентов навыков понимания прочитанного при изучении иностранного языка, чтение является наиболее важным навыком в английском языке по сравнению с другими языковыми навыками при овладении языком. Если учащиеся хорошо умеют читать, они будут хорошо владеть и другими языковыми навыками (писать, говорить и слушать). По этой причине учителя английского языка должны сосредоточиться на этом навыке и знать стратегии развития этого навыка, как работать над ним, как улучшить навыки чтения учащихся и как организовать процесс овладения языком на уроках при работе с текстом. В статье предлагаются основные этапы работы при чтении текста и мероприятия по развитию понимания прочитанного учащимися.